

УДК 378.064.2

ОСОБИСТІСНА ВІДКРИТІСТЬ ПЕДАГОГА ВИЩОЇ ШКОЛИ ДО ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ

Лілія Дунець

*Технологічний університет Поділля
вул. Інститутська, 10, 29016 Хмельницький, Україна*

Порушено проблему педагогічного спілкування у вищому навчальному закладі. Головну увагу зосереджено на тому, що спілкування зі студентами педагогі заздалегідь повинні спеціально осмислювати і програмувати. Педагогічне спілкування характеризується цілеспрямованістю, свідомою постановкою мети, прагненням педагога вирішити в процесі спілкування певні навчальні, освітні, розвивальні та виховні завдання. У сучасних умовах педагогічне спілкування стає головним механізмом навчання майбутніх фахівців.

Ключові слова: педагогічне спілкування, вищий навчальний заклад, викладач, студент.

Педагогічне спілкування є складовою частиною підготовки майбутнього соціального педагога. В. О. Сухомлинський цілком слушно зазначав, що без постійного духовного спілкування вчителя й учня, без їхнього взаємопроникнення у світ думок, переживань, почуттів один одного немислима емоційна культура, як плоть і кров культури педагогічної [1].

Викладач вищої школи, виходячи з інтересів студента, рівня його знань і вмінь, повинен організувати, спрямовувати і коригувати спілкування на заняттях. Ось чому проблема організації педагогічного спілкування між викладачем і студентами є однією з найактуальніших у педагогічній науці.

Аналіз психолого-педагогічної літератури та проведені дослідження (Г. С. Костюк, С. Д. Максименко, В. А. Кан-Каліка) засвідчують, що навчальна діяльність студентів – це спеціально організоване спілкування, оскільки змістом навчання є зміст спілкування. Спостереження за молодими викладачами свідчить про несформованість умінь педагогічного спілкування, бідність засобів і способів психолого-педагогічного впливу, невміння створити сприятливий клімат у навчальному колективі (дослідження О. Мудрик, Т. Щербан). Багато труднощів учені пов'язують з тим, що викладач-початківець не володіє вмінням спілкуватися як головним інструментом своєї діяльності.

Зважаючи на нагальну потребу у вирішенні цієї проблеми, важливо забезпечити високий рівень навчання майбутніх соціальних педагогів педагогічного спілкування. Отож ми ставили за мету проаналізувати

психологічні аспекти особистісної відкритості педагога вищої школи до педагогічного спілкування.

Спілкування є найважливішим середовищем духовного, суспільного і особистісного вияву людини, засобом досягнення взаєморозуміння між людьми. Воно є живим процесом взаємодії людей, людини із собою і світом. Спілкування забезпечує всю багатогранність життєдіяльності, взаємин, самовияву і самоствердження індивідів за допомогою мови і таких способів передачі інформації, як міміка, поза, рухи тіла, жести, зображення, символи, звукові сигнали, умовні знаки.

Потреба у спілкуванні в людини є генетичною, як природна умова існування людини суспільної та розумної. Спілкування забезпечує обмін інформацією, взаєморозуміння, співпрацю, творчість між людьми, розвиває їхню психіку, збагачує свідомість.

На наш погляд, власне педагогічним спілкування стає тоді, коли воно зумовлене цілями, заздалегідь осмислюється і програмується педагогами. Педагогічне спілкування характеризується цілеспрямованістю, свідомою постановкою мети, прагненням педагога вирішити в процесі спілкування певні навчальні, освітні, розвивальні та виховні завдання.

У Технологічному університеті Поділля (м. Хмельницький) на гуманітарно-педагогічному факультеті педагогічне спілкування є живою тканиною навчально-виховного процесу, цілеспрямованою духовною взаємодією викладачів і студентів. У сучасних умовах педагогічне спілкування стає головним механізмом навчання майбутніх соціальних педагогів.

Педагогічне спілкування посідає одне з пріоритетних місць і серед механізмів виховання. З його допомогою у процесі ділової взаємодії простежуються особливості сприйняття майбутніми соціальними педагогами навколишнього середовища, які закріплюються в системі взаємин і виявляються у властивостях і рисах особистості. У цілому рухлива, мінлива, суперечлива, керована сфера спілкування, яка складається з обміну думками, є і духовно-психологічною основою педагогічного процесу, тією головною сферою, у якій реалізуються закони і принципи, правила виховання, активно діють механізми формування особистості, навчання і освіти.

Успіх цілеспрямованого й організованого спілкування педагога вищої школи і студента залежить від певних умов. По-перше, викладач повинен добре знати особливості соціального-психічного, вікового, індивідуального розвитку молодих людей, розуміти їхній емоційно-психологічний стан на момент спілкування. По-друге, зміст спілкування стає педагогічно виправданим, коли збагачує, розвиває майбутніх фахівців, збуджує їхні інтереси, стимулює діяльність.

Часто доводиться спостерігати, як студенти охоче слухають викладачів, котрі володіють силою впливу, тобто яким притаманне випромінювання чарівності, що відчувається у погляді, ході, голосі й умінні переконливо висловлювати свої думки.

Сильна та відкрита особистість є повною протилежністю особистості слабкій. Викладач, який відчуває себе слабким і безпорадним, позбавлений сили, йому бракує енергії, він не вважає себе спроможним на великі досягнення, ніколи не досягав успіху, зважаючи на це, відчуває власну неповноцінність. Він не може правильно оцінити себе, постійні переживання з приводу своїх уявних або реальних хиб деформують природний розвиток його особистості. Подібний внутрішній настрій має і зовнішній вияв: людина, що страждає від комплексу неповноцінності, відчуває себе некомфортно, не любить себе і навіть не спроможна визначити свої переваги. Вона намагається бути якомога непомітнішою. Такий викладач намагається ніби зменшитися зростом, руки і ноги в нього перебувають у постійному русі, подих поверхневий, груди запалі, плечі опущені, погляд розсіяний. Навіть одяг на ньому має такий вигляд, ніби з чужого плеча. Голос тихий, невиразний, занадто тонкий. Він завжди намагається бути в тіні, використовуючи будь-яку можливість усамітнитись. Його здібності перебувають у зародковому стані.

У житті людей, котрі відчувають комплекс неповноцінності, велику роль відіграє страх. Страх звернути на себе увагу, припуститись помилки, стати для оточуючих тягарем, боязнь зазнати невдачі. Страх спричиняє скутість у думках і діях та постійне очікування погрози і небезпеки. Страх паралізує, стає причиною безініціативності та інертності, а інколи робить людину хворою. Страх супроводжують сумніви і побоювання. Дуже важливо усвідомлювати, яку руйнівну силу приховує у собі страх. Таких викладачів насамперед слід переконати відмовитися від песимістичного настрою, позбутися страху, показати їм позитивну і розумну мету, що допоможе змінити їхнє життя на краще.

На нашу думку, зразками для студентів у педагогічному спілкуванні є такі викладачі, які досягли певних успіхів у житті завдяки тому, що не відчувають ні страху, ні комплексу неповноцінності. Вони впевнені у своїх силах. Їхня поведінка і манера відображають стан їхнього духу та впевненість у собі. У них спокійний зосереджений погляд, привітний вираз обличчя. Такі педагоги активні, у них гнучкий розум. Вони випромінюють позитивну енергію, радість життя й оптимізм. Педагога, котрий домігся успіху, видно здалеку по ході та поставі.

Педагогічне спілкування повноцінно впливає на студента, якщо він не пасивний об'єкт впливу викладача, а активний творчий суб'єкт, котрий володіє знаннями, має свою позицію, здатний до самостійного міркування,

волевиявлення. Самостійна суб'єктність юнаків та дівчат, їхнє бажання спілкуватись постійно і спонтанно виявляються у повсякденних життєвих взаєминах як природна потреба. І в сім'ї, і у вищому навчальному закладі вони беруть участь у педагогічно доцільному й організованому спілкуванні-взаємодії. Поєднання спонтанного й організованого спілкування зумовлює в юній особистості прагнення до свідомої самостійної взаємодії зі світом, створює основу для формування культури спілкування.

Справжнє виховне спілкування зі студентами можливе у тому разі, коли педагог вміє створити атмосферу довіри, викликати до себе симпатію, потребу обмінюватись потаємною інформацією. Завдяки цьому зростає виховна ефективність взаємодії, реальне відчуття соціальної та психологічної рівності, співпраці й співтворчості. Педагог повинен виявляти активний інтерес до справ і переживань студентів.

Важливе значення організованого педагогічного спілкування полягає в тому, що лише з його допомогою досягається реалізація технологічних систем виховання і навчання, змісту педагогічного процесу. Критерієм ефективності педагогічного спілкування є якість знань і вихованості студентів, їхня здатність до освітньо-виховного саморуку [2].

Повноцінне педагогічне спілкування є не лише багатограним, а й багатофункціональним. Воно забезпечує обмін інформацією і співпереживання, пізнання особистості й самоствердження, продуктивну організацію взаємодії.

Обмін інформацією і ставленнями реалізує комунікативний бік спілкування, пізнання особистості й самоствердження – перцептивний, а організація взаємодії – інтерактивний.

Орієнтація на багатофункціональність спілкування дає змогу педагогові організувати взаємодію на занятті й поза ним як цілісний процес: не обмежуватися плануванням лише інформаційної функції, а створювати умови для обміну ставленнями, переживаннями; допомагати кожному студентові самостверджуватись у колективі, забезпечуючи співпрацю і співтворчість у групі [3].

У спілкуванні педагог і студенти перебувають у різних позиціях: викладач організовує взаємодію, а студент сприймає її і долучається до неї. Важливо допомогти майбутньому соціальному педагогові стати активним співучасником педагогічного процесу, забезпечити умови для реалізації його потенційних можливостей, тобто забезпечити суб'єкт-суб'єктний характер педагогічних стосунків.

Суб'єкт-суб'єктний характер педагогічного спілкування полягає у рівності психологічних позицій, взаємній гуманістичній установці, активності педагога і студентів, взаємопроникненні їх у світ почуттів і переживань, готовності прийняти співрозмовника, взаємодіяти з ним [4].

Педагогічне спілкування різнобічно впливає на особистість, ставлячи перед нею певні вимоги, змінює її зовнішній і внутрішній світ. Без професійного спілкування не може бути плідної праці. І, нарешті, без спілкування неможливо досягти успіху в обраній професії.

Досвід науково-педагогічної роботи у Технологічному університеті Поділля дає можливість спостерігати і порівнювати, як змінюється рівень професійного спілкування студентів від вступу і до закінчення навчання. Ці зміни є закономірними, адже педагогічне спілкування (його простота або складність) залежать від трьох чинників:

- знання норм і правил поведінки, які існують у вищому навчальному закладі;
- уміння підкоряти свою поведінку цим правилам (інколи всупереч безпосереднім емоціям і спонуканням), не соромлячись деякої “нещирості” своїх проявів;
- уміння допомагати своїм товаришам, іншим людям з метою досягти згоди.

Усі ці чинники є психологічною підтримкою і допомогою у виборі правильної лінії майбутніх соціальних педагогів у спілкуванні.

Звичайно, педагогічне спілкування не завжди приводить до взаєморозуміння та бажаного результату. Адже спілкуватись доводиться не лише з людьми, до яких відчуваєш інтерес. Непривабливими нам можуть видаватись люди, які не відповідають нашим стереотипам.

Щоденне спілкування зі студентами свідчить про те, що багатьох з них бентежить особиста вразливість під час спілкування, особливо з малознайомими людьми. (Адже людина нерідко вважає, що іншим дається дуже легко те, що у неї викликає психологічне напруження, невпевненість, тривожність, незадоволення собою.) Однак вони не знають, що такі ж труднощі і душевні переживання, зумовлені елементарними щоденними контактами, інші відчувають також.

Проте, незважаючи на всі неприємні моменти і переживання, які ускладнюють педагогічне спілкування, більшість наших студентів, опановуючи майбутню професію, повною мірою усвідомлюють всю відповідальність і цінність успішних взаємних контактів. Це підтвердило дослідження, яке ми проводили в групах 2-го та 3-го курсів нашого університету. Воно виявило, що звуження кола педагогічного спілкування під час зимових та літніх канікул є досить вагомим чинником, який досить часто спричиняє почуття самотності. А самотні люди більше схильні до хвороб, ніж ті, у кого є улюблена справа.

Замкнена особистість, яка відчуває самотність, рідко намагається пояснити причину свого стану в неналежному ставленні до оточуючих і часто пояснює свою соціальну і психологічну ізоляцію зовнішніми обставинами.

Проте в однакових умовах самотні почувають і поводять себе по-різному. Одні викликають інтерес і симпатії оточуючих, інші опиняються в ізоляції. Часто навіть не здогадуються про те, що за почуттям самотності приховується неспроможність побачити справжнє ставлення до себе, а також зрозуміти причини цього.

Найменший конфлікт перетворює приховану ізолюваність в реальну самотність. Особистість, яка не заслужила симпатій, опиняється у вакуумі і робить висновок про черствість і бездушність інших людей. І, навпаки, приховані симпатії, які часто людина не усвідомлює, у важку для неї хвилину виявляються у великодушності й реальній допомозі оточуючих, що, безперечно, сприяє життєвому успіху.

Інколи доводиться спостерігати не лише серед студентів, але і серед педагогів, зосередженість на собі, відсутність інтересу чи доброзичливості до інших людей, які спричиняють і загострюють конфліктні ситуації. Навпаки, шляхи вирішення конфліктів досить легко знаходять люди з іншим характером. Завдяки здатності гарно спілкуватись, добре розумітись на почуттях і вчинках оточуючих вони заслуговують повагу і любов, одержують потрібну ділову інформацію від інших, яка сприяє досягненню успіху в житті.

Можна стверджувати, що без уміння спілкуватись у педагогічній діяльності багато переваг, рис та здібностей педагога можуть залишитись непоміченими або не бути належно оціненими і визнаними.

Отже, успіх у педагогічному спілкуванні залежить від особистісної відкритості педагога вищої школи, від усвідомлення майбутніми соціальними педагогами необхідності самовдосконалення і самовиховання особистісних рис, що сприяють ефективній реалізації педагогічної взаємодії. Тому формування педагогічного спілкування має будуватись як цілеспрямоване послідовне спілкування зі студентами на всіх етапах навчання в університеті.

1. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова освіта. 2000. № 24.

2. *Лихачев Б. Т.* Педагогика. Курс лекцій: Учеб. пособие для студ. и слушателей ИПК и ФПК. М., 1999.

3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. К., 1997. С. 202.

4. *Петровская Л. А.* Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг. М., 1989.

**PERSONAL HIGHER SCHOOL FACULTY RESPONSIVENESS
TO PEDAGOGICAL COMMUNICATION****Liliya Dunets'***Technological University of Podillia
Instytut's'ka Str., 10, UA-29016 Khmelnyts'ky, Ukraine*

The article deals with the problem of pedagogical communication at a higher educational institution. It is mainly focused that communication with students should be deliberately conceived and programmed by faculties beforehand. Pedagogical communication is determined by purposefulness, conscious goal setting, faculty's striving to solve definite educational, instructive, learning, and developmental tasks in the interaction. In present conditions pedagogical communication becomes the main mechanism of the future specialists' training.

Key words: pedagogical communication, higher educational institution, faculty, student.

Стаття надійшла до редколегії 19.05.2004
Прийнята до друку 04.11.2004